

Sevalla kyrka

Omläggning av tak 2006

Antikvarisk kontroll

Sevalla Prästgård 2:1
Sevalla socken
Västmanland

Helén Sjökvist

Innehållsförteckning

Inledning.....	4
Bakgrund.....	4
Kyrkobygget 1817-21.....	5
Tidigare reparationer och ändringar av tak och lanternin.....	6
Genomförande av takomläggning 2006.....	7
Takomläggning på långhus.....	7
Omtäckning av lanternin.....	7
Målningsarbeten.....	9
Omförgyllning av kors.....	11
Resultat.....	12
Referenser.....	13
Otryckta källor.....	13
Litteratur.....	13
Tekniska och administrativa uppgifter.....	13

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen
Stora Gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 57 20
E-post: info@kmmd.se

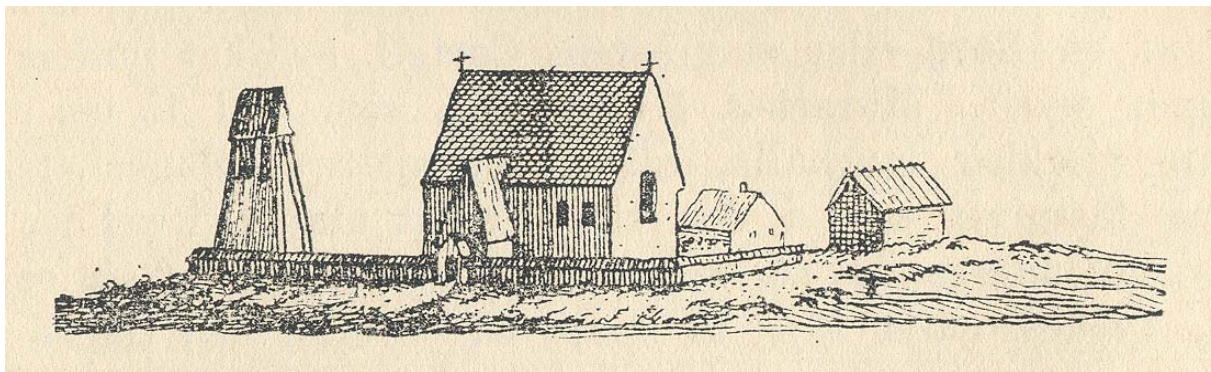
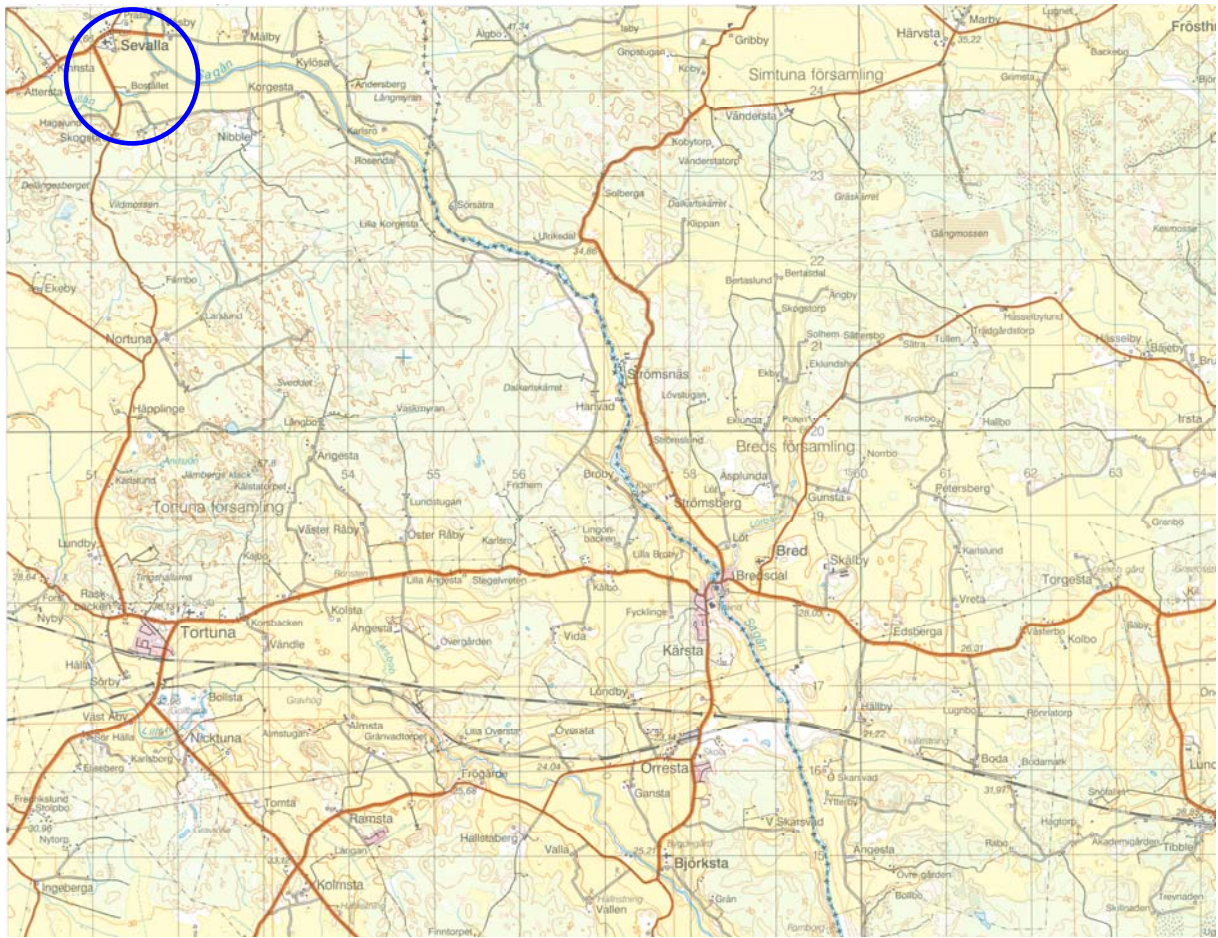
© Kulturmiljövård Mälardalen 2006

Omslagsfoto: Sevalda kyrka från väster. Foto: Helén Sjökvist.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/01407.

ISSN: 1653-7408
ISBN 10: 91-85591-62-9
ISBN 13: 978-91-85591-62-6

Tryck: Kulturmiljövård Mälardalen, Västerås 2006.

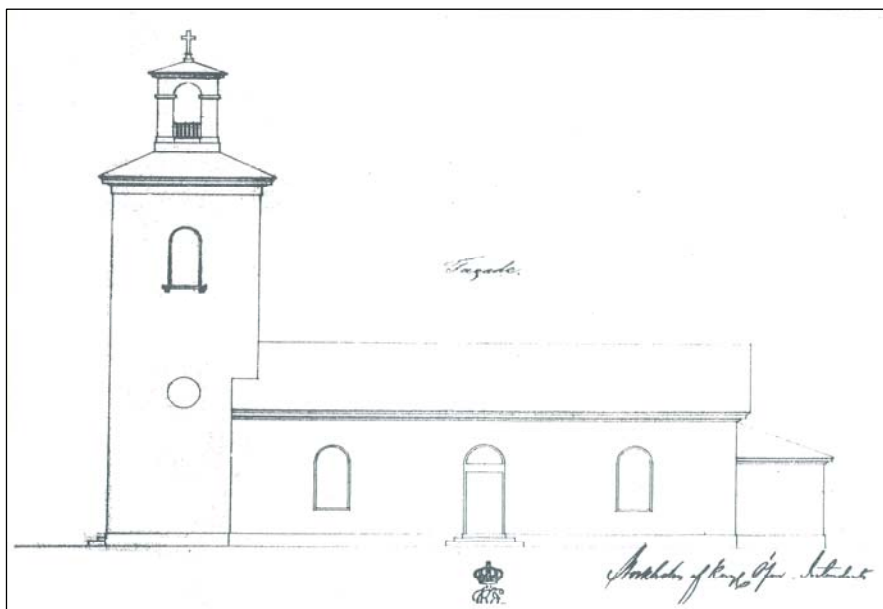

Figur 1, ovan. Sevalle kyrkas läge markerat på Gröna kartan 11H SV Enköping, 1998

Figur 2, nedan. Sevalles gamla kyrka anbildad i Olof Graus Beskrifning öfver Wästmanland 1754.

Inledning

Taket på Sevala kyrka hade före reparationerna rostskador och efter flera tillfälliga reparationer i samband med läckage fick man 2003-12-18 tillstånd av Länsstyrelsen att byta ut taket. Arbetet har stått under antikvarisk kontroll från Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen.

Figur 3. Sevala kyrka, fasad från söder. Ritning S32/3 ATA.

Bakgrund

Den medeltida kyrkan i Sevala var troligen uppförd under 1200-talet men eftersom den var uppförd på lergrund fick den snabbt sättningsskador. Redan under 1700-talet hade man påbörjat diskussionerna om en ny kyrka. Till en början avsåg man att kanske behålla någon av murarna i den gamla kyrkan, men då kyrkobygget blev aktuellt i början av 1800-talet kom man slutligen att riva hela den gamla kyrkan och bygga på den nuvarande kyrkoplatsen.

Kyrkan är uppförd i en tydligt nyklassicistisk stil. Långhuset är rektangulärt med ett rakslutet kor i öster samt med sakristian belägen på östgaveln och tornet i väster. Långhuset är försett med stora fönsteröppningar som släpper in mycket ljus i kyrkorummet. Tornet kröns av en lanternin med ett förgyllt kors högst upp. Fasaderna är spritputsade och taket täcks med ett flackt sadeltak, klätt med plåt.

Man brukar prata om att den nyklassicistiska stilen är en nykter och sval byggnadsstil som kom att växa fram i upplysningstidens fotspår. Man vill få in mycket ljus och luft in i kyrkorna. Detta är även en intensiv kyrkobyggnadsepok i Sverige, bland annat på grund av den då stora befolkningstillväxten, och kyrkotypen är därför mycket vanlig.

Man hade under denna tid ett visst förakt för det man ansåg vara mörkrets århundrade mellan de klassiska epokerna och fram till renässansen. Stilen var även en reaktion mot barocken och rokokon med dess väldigt utsmyckade kyrkorum. Medeltida kyrkor revs eller ändrades därför under denna epok efter den nya tidens smak.

Kyrkobygget 1817-21

Sevalla nuvarande kyrka uppfördes 1817-20 strax väster om sin medeltida föregångare.¹ Pådrivande för nyuppförandet var prosten Muncktell som var socknens kyrkoherde. Den nya kyrkans placering föregicks av en livlig debatt. Många ville se att man byggde på den gamla kyrkoplatsen medan andra, däribland kyrkoherde Muncktell, förespråkade den berghäll där kyrkan sedan även kom att byggas.² För kyrkobygget anlätades en byggmästare Olof Sjöström.

Söndagen den 19 januari 1817 skrev Muncktell följande i sin dagbok:

”Anledningen var eljes, at jag i dag hade en ny Socknestämman angående kyrkobyggnaden, eller rättare platsen dertil, hvarom sockneboerne aldrig bliva ense. Somliga vilja bygga på böga backen i gårdet mitt emot gl. kyrkan, de flästa vilja behålla gamla stället och föreslogo idag, at flytta sig i sudöstra hörnet af kyrkogården, hvilka äfven segrade genom votering.”

Debatten om kyrkans läge fortsatte ytterligare några månader och den 2 mars 1817 skrev Muncktell:

”Efter ottensången kom Consistoriiposten med utslaget om platsen till nya kyrkobyggnaden. Jag viste förut, at det nya föreslagna stället i Kölnbacken skulle blifva det rätta. I socknestämman upläste jag utslaget, och hade den sorgen, at höra 3 personer, som endast talte, så förgå sig med betta, otidighet och hotelser, at jag hela dagen var nedslagen och nästan siuk.”

Arbetet med kyrkobygget kom dock att skjutas upp på grund av nödåret 1818. I början av 1819 kom arbetena i gång såtillvida att bjälkar och spån köptes från Nora socken där man också var kända för sin spåntillverkning.³ Man tog även in en kalkbrännare från Kila socken som brände kyrkans kalk på kyrkbacken.⁴

I början av 1820 revs sakristian och därefter tog arbetet fart på allvar. I första hand lejde man arbetskraft för socknens räkning och på grund av de svåra omständigheterna med nödår kom många människor och sökte arbetstillfällena vid kyrkan.⁵ I mars 1820 började man riva den gamla kyrkan och stenmaterialet fraktades till nya kyrkplatsen på slädar. I juni sattes kyrkans takstolar upp och den 16 juli hölls första gudstjänsten i den nya kyrkan.

Man var emellertid inte nöjd med spåntaket vid läggningen. Muncktell skriver den 3 november 1820:

Mit bekymmer öfver kyrkans tak, som under det långa regnet blifvit skadadt, på det sätt, at spånen rest sig liksom i åsar etc. plågade mig mycket. Få se hvad här af vill blifva, om icke hela taket måste omläggas. En sådan platthet duger inte i vårt land. Spånen hade mycken yta, som sväller så lätt. Spiken begärtes af Sjöström för kort, och gjordes ännu kortare på Svanå. När nu regnet med Östnordan basat in under den vinda, svagt fästade spånen, skulle hon svälla och gifva sig up. Jag sprang, som oftast up til kyrkan at se på Snickaren, som arbetade med karm m.m. til 2 dörrar, hvilka jag gifvit, at sitta baktil under tornet.”

Inte heller putsarbetet på kyrkan var man helt nöjd med. Muncktell lade även här delvis skulden på byggmästaren Sjöström och den 15 februari 1821 skriver Muncktell:

Hvad jag frucktat, inträffade. Sedan kyrkans rappning affaller och andra fel visat sig, beslöts i söndags, at den säd Sjöström har, at fodra, ej utgifves förrän han förbättrat och fullgort sit. Derom tillskref jag honom på Sabla och brefvet träffade honom riktigt. Men han hade förbönder med sig och kom nu på f.m. til mig, efven sin Hustru i följe, hvilken såg ut, såsom en riktig Gestrik gumma af bonde- el. lägre bergsmansfolk. Jag måste nu sända omkring efter en hop bönder, at rådgöra med dem. Men de stogo på Socknest.beslutet och viste intet råd. Ändtell.

¹ Ahlberg 2000 s. 220

² Muncktell s. 52, 69

³ ibid s. 244

⁴ ibid s. 274, 295

⁵ ibid s. 361

antogs mitt at Sjöström gaf revers på säden a 10 Rdr. til nästa höst, som han återfår, då kyrkans brister blifvit botade.”

På Marie Bebildningsdag den 25 mars 1821 invigdes den nya kyrkan. Muncktell beskrev händelsen i sin dagbok på följande sätt:

En obsekrifligt tröttsam dag. På morgonen var mycket springande och bestyr, och folk ifrån alla håll strömmade til belt bittida. Jag fruktade mycken trängsel och bade derfor satt 2 Soldater vid hvardera dören af kyrkan til vagt och at släppa lagom in, så at Sockneboerne måtte få rum. ... Och nära bade jag icke kommit in i kyrkan, ty ifrån dören, ut til planket stod menniska på menniska, som alla trängde på. Aldrig har jag sett sådan trängsel. Uti kyrkan var för största delen omöjligt at sitta, ty i den klämma som man stod, fick man stå til slut och många ropade: jag blir ibiälklämd, jag går åt.”

Tidigare reparationer och ändringar av tak och lanternin

Kyrkans tak var till en början spånklätt, liksom tornkransen. Vid besiktningen efter nyuppförandet anmärktes emellertid, vilket tidigare nämnts, på att spåntaket var illa lagt.⁶

Kyrkans takspån köptes från Nora i nuvarande Heby kommun⁷. Bönderna hade där redan under 1700-talet specialiserat sig på takspånstillverkning på beställning.⁸ Man hade där god tillgång på skog och de fick även rykte om sig att vara duktiga spåntillverkare.

Kyrkans nyklassicistiska formspråk med det flacka takfallet över långhuset var troligen egentligen redan från början avsett för ett järnplåttak. Det var generellt sett vanligt att man ändå lade spån på landsbygdskyrkorna med anledning av att detta var ett betydligt billigare taktäckningsmaterial. I och med att man utvecklade bättre metoder för att valsa plåt under 1800-talet sjönk priserna på plåten och under slutet av seklet ersattes en stor mängd spåntak med järnplåt.⁹

Sevalla kyrkas lanternin var däremot kopparklädd från nybyggnationen fram till 1866 då man av någon anledning ersatte kopparplåten med järnplåt.¹⁰ På 1880-talet lagades tornets tak och långhusets spåntak tjärströks. I början av 1890-talet byttes så taktäckningen på tornets nedre takfall, den så kallade tornkransen, från takspån till järnplåt. Hela långhuset täcktes sedan med järnplåt 1903.

Uppgifter från 1968 års renovering gör gällande att yttertaket då skulle bytas till galvaniserad plåt.¹¹ Detta tycks dock endast ha berört mindre delar. 1980 gjordes ytterligare en reparation av taket och det uppges då ha lagats och ommålats. Senaste takreparationen genomfördes 1997 då långhusets och tornets tak lagades och målades svarta. Sakristian är belagd med en plastisolbelagd plåt och bör alltså ha lagts om under 1900-talets senaste del.

⁶ Hammarskiöld s.7

⁷ Muncktell s. 364

⁸ Werne s.361

⁹ Tollstén s. 23

¹⁰ Hammarskiöld s.8

¹¹ ibid s. 9

Genomförande av takomläggning 2006

Takomläggning på långhus

Taket på långhuset var före omläggningen belagt med enkelfalsad järnplåt. I viss mån fanns lagningar med nyare galvad plåt. De äldre järnplåtarna hade strukits med linolja som rostskydd på baksidan. Trots kraftig ytrost på plåten fanns inga större genomslag mer än i falsarna som hade kraftiga rostangrepp. Undertaket är lagt med locklagda bräder. Plåten var fäst med klippspik och klammer i falsen.

På södra takfallet fanns vissa rötskador i undertaket mitt på takfallet. Dessa åtgärdades genom byte av undertaket på dessa delar. I övrigt behölls det äldre undertaket. På norra takfallet var undertaket i så bra skick att inget virke byttes.

Ny taktäckning utfördes med en polyesterbelagd stålplåt av typen Prelac Nova. Detta är en plåt som vid reparation skall vara ommålningsbar med linoljefärg. Underlagspapp lades med YAP 2200. Plåten är dubbelfalsad och tvärfalsarna är förskjutna cirka 40 mm. Plåten är fäst med klammer i falsen vilken fästs med rostfri skruv.

Den nya stånrännan är utförd med så kallad kulturkrok.

Sakristians tak var senare omlagt med plastisolbelagd plåt. Detta tak bättringsmålades endast vid repor.

Figur 4, t.v. Taktäckningen på långhusets sydsida före omläggningen. Foto: KM.

Figur 5, t.h. Taktäckningen på långhusets sydsida under pågående omläggning. Foto: KM.

Omtäckning av lanternin

Lanterninens sidor innehåller troligen en del återanvänt virke på sidorna eftersom det finns spår av rödfärg och tjära. Plåtarna över hörnen var enbart vikta utan tvärfalsar. Plåten var endast fäst med klippspik. Där foderbräderna suttit finns spår av brun färg vilket möjligen kan vara rostskydd eller spår efter tidigare färgsättning.

I den övre delen mellan mittgesimsen och taket var lanterninens sidor täckt med en modernare galvad plåt medan den nedre delen av sidorna fortfarande var täckt med svartplåt. Denna äldre plåt var rostangripen. Man har i den nedre delen gjort många provisoiska lagningar där man endast spikat på nya

plåtar över de gamla. Man har även fyllt upp med lump och tjärat, troligen för att få ett jämnt underlag då det blivit rötskador i underliggande virke. Man har även skruvat genom plåten då man försökt åtgärda skador som endast nås från luckan. Det bakomliggande virket behölls.

Undertaket på tornkransen var mycket skadat. Materialet i undertaket var blandat, i första hand okantat virke, samt enstaka bräder som var försedda med vattenspår i kanterna. Även den nordöstra bjälken under tornkransen hade kraftiga rötskador. De skadade partierna på takstolsbjälkarna högs ur och sulades i med friskt virke. Virket i tornkransens undertak byttes.

Korsstocken var kraftigt rötangripen. Korset var platsbyggt och klätt över en trästomme på plats vilket ledde till att man inte kunde lyfta ned korset som annars är brukligt. Man blev istället tvungen att kapa av korsstocken för att kunna åtgärda skadorna. Rötskadorna hade även spridit sig genom taket då vatten runnit utmed korsstocken. Virket i korsstocken samt de snedställda takbjälkarna byttes. Virket i lanterninens undertak byttes delvis.

Ny ståldräna har utförts på tornkransen och även stuprör har tillkommit.

Figur 6, t.v. Rötskador i tornkransens nordöstra del. Den snedställda bjälken är helt genomrötad. Foto: KM.

Figur 7, t.h. Tornkransens undertak med ramsågat virke och smidd spik. Foto: KM.

Figur 8, t.v. Tidigare provisoriska åtgärder med papp för att skydda stammen under tornkransen från läckage. Foto:KM.

Figur 9, t.h. Lanterninens tak med korset före nedtagning och omförgyllning. Foto: Gunnar Björklund.

Figur 10, t.v. Äldre plättäckning på lanterninen. Under gesimsen finns en äldre svartplåt och över en nyare galvad plåt. Foto: KM.

Figur 11, t.h. Lanternintaket med utbytta snedställda bjälkar samt vissa delar av undertaket. Foto: KM.

Figur 12, t.v. Äldre järnplättäckning på lanterninen fäst med klippspik. Foto: KM.

Figur 13, mitten. Brun färg under fönsteromfattningen på lanterninen. Foto: KM.

Figur 14, t.h. Lanterninen färdigställd. Foto: KM.

Målningsarbeten

De järnbeslagna dörrarna till vapenhuset och södra ingången är skrapade och målade med caparol. Tornluckor har tjärats med trätjära. Mindre trälagningar och förstärkningar har även genomförts. För att minska det synliga intrycket av nytt virke användes delar av äldre takbräder till lagning.

Fönster är målade med linoljefärg i kulören NCS 2502-Y. De runda fönstren i tornet hade relativt omfattande rötskador i karmens bottenstycke. Dessa åtgärdades genom infällning av friskt virke. Solbänkarna skrapades rena från rost och målades med svart linoljefärg bortsett från det nordöstra fönstret där man sedan tidigare bytt ut plåten och målat om med modern lackfärg.

Det noterades även att vid skador i putsen på rusticeringen vid västingången även finns spår av en rosa kulör ungefär motsvarande S2010 Y20R eller möjligen något ljusare.

Sakristians tak var inte i behov av omläggning. Detta lades om i senare tid med en plastisolbelagd plåt och hade inga allvarliga skador. Plastisolbelägningen har emellertid släppt där det av olika orsaker blivit repor i plåten. För bättringsmålning användes lackfärg.

Figur 14, t.v. Svåra rötskador i nedre del av runt tornfönster. Foto: KM.

Figur 15, t.h. Karmen åtgärdad med infällt trä samt målat med linoljafärg. Foto: KM.

Figur 16, t.v. Förstärkning av ljudluckor i tornet. Foto: KM.

Figur 17, t.v. Skrapade tornfönster inför ommålning. Foto: KM.

Figur 18, t.v. Rostskadade solbänkar i gammal järnplåt. Foto: KM.

Figur 19, t.h. Samma solbänk efter skrapning och ommålning. Foto: KM.

Omförgyllning av kors

Muncktell skrev i sin dagbok den 9 augusti 1820 att han *"Hade ock kopparslagare til kost, som beslogo kyrkkorset."* Det finns inga kända uppgifter om att något nytt kors tillkommit på kyrkan men det är ändå osäkert om befintligt kors är original.

Korsstocken var kraftigt rötangripen. Korset var klätt med förgylld koppar över en hel trästomme med kors och korsstock i ett stycke, vilket ledde till att man inte kunde lyfta ned korset. Man blev istället tvungen att kapa av korsstocken för att få ner korset och åtgärda skadorna. Rötskadorna hade även spridit sig genom taket då vatten runnit utmed korsstocken.

Korset har blivit förstärkt och lagat. Därefter har det blästrats försiktigt och omförgyllts av Herbert Sandner målerikonstult. En av falsarna har lösts samman.

Omförgyllningen bekostades delvis av Västerås kyrkliga samfällighet och delvis av Sevalle kyrkas blomsterfond.

Figur 20, t.v. Nedtaget kors samt Gunnar Smedberg från Rörman plåt och ventilation. Foto: KM.
Figur 21, t.h. Omfattande rötskador i korsstocken. Foto: KM.

Figur 22. Omförgyllt kors. Foto: Herbert Sandner.

Resultat

Arbetet med taktäckningen omfattade långhustak och lanternin. Arbetet försenades i något av de omfattande trälagningarna på lanterninen men detta fanns i viss mån med i beräkningen då man redan kände till plåtens dåliga kondition. Ur antikvarisk synpunkt var det en miss att tillåta plåtintäckningen av den övre delen av tornfönstret.

Referenser

Otryckta källor

Hammarskiöld, Rolf. Karakterisering av Sevala kyrka, Västerås stift 2005.

Litteratur

Ahlberg, Hakon och Björklund, Staffan. 2000. Västmanlands kyrkor i ord och bild; Förlag Staffan Björklund.

Muncktell, Johan Fredric. 1982. Prosten Muncktells dagbok. 2, Sevala, 13 juni 1816-8 maj 1821. Västerås kultur nämnds skriftserie. Västerås.

Tollstén, Kristin. 1984. Spån. Kulturminnesvård 1984:4, Riksantikvarieämbetet Stockholm.

Werne, Finn. 1993. Böndernas bygge. Wikens förlag

Tekniska och administrativa uppgifter

Kulturmiljövård Mälardalen nr:	060019
Länsstyrelsen dnr:	433-13149-03
Fastighetsbeteckning:	Sevala prästgård 2:1
Landskap:	Västmanland
Län:	Västmanlands län
Socken:	Sevala
Kommun:	Västerås
Ägare-beställare:	Västerås kyrkliga samfällighet
Entreprenör:	Rörman plåt och ventilation
Antikvarisk kontroll:	Helén Sjökvist Kulturmiljövård Mälardalen Karlskatan 6 722 14 Västerås